http://dx.doi.org/ 10.5281/zenodo.3555185

Микитюк М.А.
доктор юридичних наук, доцент
Інститут УДО України КНУ імені Тараса Шевченка
https://orcid.org/0000-0002-1759-7312

Семчук Ю.І.
кандидат юридичних наук,
ПВНЗ «Львівський університет бізнесу та права»
https://orcid.org/0000-0002-2829-0834

ДЕРЖАВНА ОХОРОНА УКРАЇНИ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

JEL Classification: K 19
SECTION "LAW": Право.

Анотація. В статті розглянуто проблеми теоретичних та прикладних аспектів державної охорони Україні в системі національної безпеки. Дослідження генези виникнення та становлення державної охорони дозволило зробити висновок, що інститут охорони керівників держави появляється з моменту утворення держави, виникнення державних лідерів та виникнення суперечностей між ними. Обгрунтовано, що в контексті здійснюваних в Україні реформ сучасну службу забезпечення безпеки органів державної влади, їх посадових і службових осіб. Зроблено висновок, що державна охорона, відповідно до визначених законом завдань, здійснюється безпосередньо у сфері державної безпеки і здійснюється з метою забезпечення державної безпеки, а також, що в контексті діяльності УДО України необхідність застосовування примусових заходів має для Управління більш широкий характер і може стосуватись не тільки правопорушників, як це передбачено для правоохоронних органів, але й інших осіб, якщо це відповідає інтересам державної охорони органів державної влади та посадових осіб.

Ключові слова: **державна охорона; державна безпека органів державної влади посадових осіб; державні лідери; державне управління.**

Annotation. The political and security situation in recent years around the world, as well as within Ukraine itself, shows that the global community, the Ukrainian community, are facing substantially new challenges, dangers and threats that require a radical change in the mechanisms, tools and approaches previously developed. further regulating the functioning and maintenance of humanity. Neglect of the universally recognized principles of world law, previously concluded multilateral international agreements, cynical and bold interference in the internal affairs of other countries, undermining their security and neglect of their national interests – an incomplete list of the negatives that humankind faces today. Hybrid relationships, hybrid conflicts, and the like have become the norm of conduct for individual political players on the international stage. Disrespect for human life, human values, promotion of extremism and separatism, etc., is an incomplete list of current threats to many countries.

Ukraine's ability to respond adequately to challenges and threats is adversely affected by internal economic and socio-political factors. Along with the negative social consequences, the country's economic and environmental crisis is deepening, innovative development is not being implemented, etc.

The complexity of analyzing research in the field of public security lies primarily in the format of restricted access, which, as a rule, was not available for broad discussion among scholars, professionals and citizens.

The article deals with the problems of theoretical and applied aspects of state guard of Ukraine in the system of national secrity. The study of the genesis of the emergence and establishment of state concludes that the institution of state leaders' guard has appeared since the formation of the state, the emergence of state leaders and the emergence of contradictions between them. It is substantiated that in the context of reforms implemented in Ukraine, the modern security service of state authorities and

officials has been established. It is concluded that the state guard is carried out under the statutory tasks directly in the sphere of state security and in order to ensure state security, and therefore, in the context of the activity of the Department of State Guard of Ukraine (hereinafter DSGU), the necessity of coercive measures application for the DSGU is wider and may concern either the offenders as provided for law enforcement agencies, or other persons in the interests of state protection of public authorities and officials.

Key words: **state guard; state security of public authorities and officials; state leaders; state governance.**

Вступ

Постановка проблеми

Політична та безпекова ситуація, що склалася в останні роки у світі, навколо України, а також в самій Україні свідчить, що світове співтовариство, українська спільнота стикнулися з суттєво новими викликами, небезпеками і загрозами, які вимагають докорінної зміни раніше напрацьованих механізмів, засобів та підходів подальшого регулювання функціонування та забезпечення існування людства. Нехтування загальновизнаними принципами світового правопорядку, укладеними раніше різнобічними міжнародними угодами, цинічне і зухвале втручання у внутрішні справи інших держав, підрив їхньої безпеки і нехтування їхніми національними інтересами – неповний перелік тих негативів, з чим зіштовхується нині людство. Гібридні відносини, гібридні конфлікти і таке подібне стало повсякденною нормою поведінки окремих політичних гравців на міжнародній арені. Неповага до людського життя, до людських цінностей, сприяння проявам екстремізму і сепаратизму тощо, це неповний перелік нинішніх загроз для багатьох країн.

На спроможності України щодо адекватного реагування на виклики та загрози негативно впливають внутрішні економічні та соціально-політичні фактори. Поряд із негативними соціальними наслідками поглиблюється у країні економічна та екологічна криза, не реалізується інноваційний розвиток тощо.

Складність аналізу досліджень у сфері забезпечення державної охорони полягає насамперед в форматі обмеженого доступу і які були, як правило, недоступними для широкого обговорення у колі науковців, фахівців і громадян.

Оскільки в суспільстві зростають вимоги щодо підвищення відкритості діяльності спеціальних служб держави та інших суб'єктів забезпечення національної безпеки, зміцнення системи цивільного контролю за їхньою діяльністю, основними рисами якого мають бути впливовість та дієвість, а також враховуючи нагальну потребу системного реформування сектору безпеки і оборони, актуальною є необхідність всебічного та відкритого обговорення напрямів і шляхів його реформування, включаючи його суб'єктів, яким є Управління державної охорони. Крім того, є потреба у пошуку нових підходів, ідей, рішень та механізмів щодо ефективного здійснення державної охорони.

Мета дослідження є поглиблення теоретико-методологічних основ юридичної та управлінської практики у сфері забезпечення державної охорони. Зазначене має бути здійснено проведенням комплексного аналізу сучасного стану функціонування державної охорони та управління нею, а також обґрунтуванням висновків та напрацюванням пропозицій щодо шляхів вирішення існуючих в згаданій сфері проблем.

Результати дослідження

Виклад основного матеріалу

Функція державного управління є соціальним управлінням, оскільки це управління, здійснюване у людському суспільстві, людьми стосовно людей. І суб'єкт, і об'єкт управління представлені тут людиною. Отже, в управлінських системах, які функціонують у соціальному середовищі, головним і провідним є людський фактор. Основними категоріями соціального управління є ті самі суб'єкт, об'єкт, управлінський вплив, зворотні зв'язки, управлінська система. Проте їх зміст, форми і методи впливу, цілі взаємодії, принципи, на яких вони базуються, зовсім інші, кардинально відмінні від технократичних і біологічних систем. Усі відомі категорії набувають у соціальному управлінні конкретного вираження у діях людей, їх колективів та взаємозв'язках.

Управління має місце у будь-якому суспільстві і практично у будь-якому людському колективі. Залежно від історичних, екологічних, політичних та інших обставин можуть змінюватися його цілі, форми, методи. Незмінною залишається необхідність в управлінні. Основою потреби в управлінні є проста на перший погляд обставина, властива будь-якому людському колективові. Це – співробітництво людей всередині колективу. Саме співробітництво, спільна діяльність заради досягнення конкретних цілей перетворює окремо взятих людей на колектив.

Потреба людей у співробітництві, спільній діяльності, спільній праці об'єктивно породжує потребу управління. Водночас ця потреба завжди виникає там, де спостерігаються будь-які варіанти спільної діяльності людей. Управління в цій ситуації являє собою засіб забезпечення спільної діяльності – умову її нормального функціонування.

Суспільство в цілому є результатом спільної діяльності людей, їх співробітництва. Більше того, у такому розумінні суспільство – найвища форма спільної праці людей, а управління – атрибут суспільного життя.

Виходячи з викладеного, істотними, на наш погляд, ознаками соціального управління є:

1) соціальне управління завжди наявне там, де виникає спільна діяльність людей;

2) головне призначення управління – регулюючий вплив на поведінку учасників спільної діяльності;

3) функції соціального управління (координація, узгодження, планування, контроль, нагляд, примус) реалізуються у рамках суспільних відносин;

4) внаслідок соціально-управлінських впливів виникають управлінські відносини, які є різновидом, по-перше, суспільних, а по-друге, вольових відносин;

5) соціальне управління – різновид людської діяльності.

На підставі цих ознак можна сформулювати визначення соціального управління. **Соціальне управління –** вид вольової діяльності, вираженої у цілеспрямованому й організуючому впливі, здійснюваному з метою забезпечення узгодженості й впорядкованості спільних дій людей та їх колективів в інтересах ефективного розв'язання завдань, що стоять перед ними [1].

Соціальне управління, як і весь комплекс відносин, що складаються у суспільстві, – багатопланове й багатогранне явище. Управління може здійснюватися як однією людиною, так і колективом людей. Управляти можна економікою, соціально-політичною, духовною сферами тощо. Саме тому вивченням соціального управління займаються представники різних галузей знань: економісти, соціологи, філософи, психологи, юристи. При цьому пропонуються різні варіанти його структури.

З позицій юридичної науки, в основі первісного підходу до структуризації соціального управління доцільно використовувати критерій «пріоритету інтересів», оскільки останній використовується як один із критеріїв при виділенні публічного і приватного права. На цій підставі соціальне управління можна поділити на:

а) управління, здійснюване з метою реалізації публічних (загальних) інтересів, або публічне управління;

б) управління, здійснюване з метою реалізації корпоративних інтересів, або корпоративне управління;

в) управління, здійснюване з метою реалізації приватних інтересів, або приватне управління.

Найбільш рельєфними юридичними супутниками зазначених видів соціального управління є:

– адміністративне право – для публічного управління;
– корпоративне право – для корпоративного управління;
– цивільне право – для приватного управління.

Нас, насамперед, цікавить публічне управління, оскільки воно в першу чергу торкається функцій держави, які і виконуються при здійсненні державної охорони.

Публічне управління складається з:

1) державного управління, де суб'єктом виступає держава в особі відповідних структур;

2) громадського управління, де суб'єктами є недержавні утворення.

Кожному з названих видів управлінської діяльності притаманні специфічні ознаки, що виключає можливість їх ототожнення. Відмінності між ними зумовлені особливостями їх організації, характером використовуваних форм і методів впливу.

Так, суб'єкти державного управління виступають від імені держави. Рішення, що приймаються у рамках цієї системи, обов'язкові для всіх учасників суспільних відносин, у тому числі й для недержавних організацій та формувань, їх діяльність має юридично-владний характер і забезпечується примусовою силою держави.

Державне управління, як складова публічного, це – функція держави, яка притаманна спеціальним організаційним структурам (органам), їх сукупність є системою органів державного управління. Ця система в цілому і кожна з її складових окремо, виконуючи функції державного управління, діють виключно від імені держави. Рішення, які вони приймають, обов'язкові для всіх учасників суспільних відносин, у тому числі і для недержавних організацій та формувань. Складається ця система з двох компонентів:

а) державних органів, тобто належних державі (наприклад, міністерство, обласна державна адміністрація);

б) недержавних (не мають статусу державних) органів, тобто державі не належних.

Першим у цій системі належить головне і провідне місце, їх сукупність є складовою частиною апарату держави. У цих органах на платній основі працюють державні службовці. Другі можуть здійснювати держав-

не управління лише в тому разі, якщо держава делегує їм відповідні повноваження. Так, делеговані повноваження державної виконавчої влади виконують виконавчі комітети органів місцевого самоврядування, що регулюється відповідними нормами закону [2].

Як зазначає відомий вітчизняний учений Колпаков В. К., державне управління, як частина соціального публічного управління, зберігає характеристики останнього. Водночас воно має численні особливості, що відображають його специфіку і дають можливість детермінувати як самостійний вид управління.

Ці особливості виявляються в основних компонентах системи державного управління (суб'єкті, об'єкті, управлінському впливі) та інтегративних властивостях, що притаманні йому як системному управлінню.

Головна особливість суб'єкта – це те, що ним є держава у цілому. В управлінському процесі вона представлена системою спеціальних, як правило, державних органів. Особливості цих органів, як безпосередніх суб'єктів державного управління, такі:

- по-перше, вони формуються державою (з волі держави);
- по-друге, наділені державно-владними повноваженнями;
- по-третє, здійснюють управлінські функції від імені держави.

Головна особливість об'єкта – це те, що ним є організоване суспільство в цілому. Безпосередніми об'єктами, на які справляє вплив той чи інший конкретний суб'єкт, є підвідомчі йому сфери державного управління.

Визначальними особливостями управлінського впливу є притаманний йому державно-владний характер (він містить веління держави, обов'язкове до виконання), що виявляється у правовій, переважно адміністративно-правовій формі (системі норм, системі актів, пов'язаних з їх застосуванням, сукупності повноважень учасників управлінського процесу), та має безперервний характер.

Головна інтегративна якість системи – реалізація у повному обсязі загальнодержавних інтересів у сфері соціального управління. Усі основні компоненти державного управління мають складну структуру, тобто складаються з окремих частин. Тому воно являє собою управлінські підсистеми з особливими властивостями, місцем і роллю в управлінському процесі.

Державне управління є одним із ключових складових предмета адміністративного права. Враховуючи тривале оновлення адміністративного права, особливо в умовах здійснюваних у державі реформ, його методологічних засад, зміна «державоцентристської» ідеології на «людиноцентристську», пріоритет служіння з боку держави людині (публічно-сервісна діяльність) – це позитивні демократичні досягнення українського суспільства, наукового усвідомлення вказаних досягнень.

У цьому виді соціального управління, яким є державне правління, реалізується потужний вплив держави, насамперед, владний його вплив. Основною ж характеристикою державного управління є легітимність дій держави, а невиконання тих, чи інших завдань, що лежить в основі управлінського впливу, легітимізує право держави застосування примусу.

В науці адміністративного права існують різні підходи щодо тлумачення феномена державного управління. Так, **державне управління в широкому розумінні** – це сукупність усіх видів діяльності держави, що реалізується у функціонуванні органів усіх гілок державної влади і спрямована на регулювання суспільних відносин. Воно охоплює діяльність:

- органів виконавчої влади – за рахунок здійснення виконавчо-розпорядчої діяльності, спрямованої на втілення в життя приписів норм законів;
- органів законодавчої і судової влади – за рахунок законотворчої діяльності та здійснення правосуддя;
- інших державних органів, які не належать до певних гілок влади – прокуратури, Центральної виборчої комісії, Національного банку тощо;
- недержавних органів (органів місцевого самоврядування, громадських організацій) в ході реалізації ними делегованих державою повноважень.

Державне управління у вузькому розумінні – це виконавчо-розпорядча діяльність органів виконавчої влади а також інших органів, у частині реалізації ними виконавчо-розпорядчих функцій. Поряд із органами виконавчої влади державне управління у своїй частині реалізують також інші органи та посадові особи – Президент України, прокуратура України, недержавні органи під час виконання делегованих повноважень тощо [3].

Необхідно зазначити, що в адміністративному праві саме вузьке розуміння державного управління є основним, оскільки дозволяє якісно аналізувати виконавчо-розпорядчу діяльність органів виконавчої влади (для яких державне управління є основним напрямком діяльності), а також внутрішньоорганізаційну діяльність у рамках функціонування інших державних органів.

У теорії адміністративного права досить широко досліджується проблема ознак державного управління, які часто називають його рисами.

Найчастіше виділяють п'ять ознак:

1) виконавчо-розпорядчий (владний) характер;

2) підзаконність;

3) масштабність і універсальність;

4) ієрархічність;

5) безпосередньо організуючий характер.

Є і інший підхід щодо визначення рис державного управління. Так Битяк Ю. П. виділяє наступні риси державного управління:

- загальнодержавний характер, оскільки воно охоплює найбільш важливі сторони життя держави та суспільства;
- спрямованість на виконання Конституції та законів України (підзаконна діяльність);
- юридично-владний, розпорядчий характер;
- організаційний зміст, за допомогою якого досягаються регулювання і координація спільної праці людей;
- активність і цілеспрямованість, має безпосередніми об'єктами свого впливу галузі економічного, соціального та адміністративно-політичного будівництва;
- безперервне і постійне здійснення [4].

Стеценко С. Г. виділяє наступні основні риси державного управління:

- владний характер, який характеризується наявністю у суб'єкта управління певних повноважень, делегованих державою;
- підзаконний характер, тобто діяльність у галузі державного управління спрямовано на виконання вимог закону;
- масштабність, яка проявляється в управлінському впливі на економіку, соціально-культурну та адміністративно-політичну сфери;
- системність, тобто здійснюється постійно;
- підпорядкованість, тобто наявність у системі органів вищих і нижчих функціональних ланок з чіткою субординацією та ієрархією;
- наявність системи адміністративного примусу у випадках порушення чинного законодавства, яким наділено орган при здійсненні державної охорони;
- підконтрольний характер діяльності, зумовлений наявністю органів, які здійснюють контроль і нагляд за реалізацією функцій державного управління [5, с.50-52].

Важливим фактором розуміння суті державного управління є усвідомлення його принципів. Під ними розуміються основні засади, закономірності, на яких базується державне управління, які мають відповідати наступним вимогам:

- відповідати нормам чинного законодавства;
- відображати найсуттєвіші, ключові закономірності державного управління;
- відповідати меті державного управління.

Принципи закріплені в Конституції України [6], оскільки будь-яка діяльність, а тим паче управлінська, має мати певну основу. Тому Конституція України дає можливість віднести до принципів державного управління наступні:

- **відповідальності органів виконавчої влади (посадових осіб) за доручену справу перед людиною і державою** (ст.ст. 3,17,19 та інші Конституції України). Зазначене означає, що конституційно закріплюється можливість громадян брати участь в управлінні державними справами, мати рівне право доступу до державної служби, до служби в органах місцевого самоврядування. Відповідно до положень статті 40 Конституції України, всі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення чи особисто звертатися до органів державної влади, до органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, які зобов'язані розглянути ці звернення і надати обґрунтовану відповідь у встановленому законом строк. Визначена, також, можливість громадян бути членом політичної партії, бути учасником політичних виборів чи підтримувати будь-кого з кандидатів.

Є доцільним зазначити, що із 2005 року (введення в дію Кодексу адміністративного судочинства України) [7] у громадян є законна можливість звернутися до спеціалізованих судових органів (адміністративні суди) з приводу захисту своїх прав, свобод та інтересів від порушень з боку державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів у процесі здійснення ними владних управлінських функцій.

Відповідно до положень статті 113 Конституції України, Уряд України та органи виконавчої влади відповідальні перед Президентом України і Верховною Радою України, підконтрольні і підзвітні Верховній Раді України. Взаємовідносини вищих та нижчих органів виконавчої влади здійснюються на основі субординації;

- **верховенство права**, який закріплений в статті 8 Конституції України. Згідно з цим принципом Конституція України має найвищу юридичну силу і її норми є нормами прямої дії. Закони України та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і мають відповідати їй;
- **законність,** який випливає з попереднього принципу і базується на положеннях Конституції України. Це правовий режим, згідно з яким органи державної влади, їх посадові та службові особи здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України. Законність має бути реальною, а реальність гарантується обов'язком державних органів, їх посадових і службових осіб додержуватися законів, відповідальністю перед Українським народом, а також судовим контролем (в тому числі з боку Конституційного Суду України), прокурорським наглядом, контролем з боку спеціально створених органів виконавчої влади (інспекцій, адміністрацій, комісій, комітетів) та правом громадян на звернення в державні та громадські органи, в тому числі в суд.

Законність як один з найважливіших принципів діяльності фіксується у нормативних документах, які визначають правовий статус суб'єктів державного управління. Можна виділити наступні особливості цього принципу:

а) органи (посадові особи), що здійснюють державне управління, повинні приймати нормативно-правові акти , що не суперечать Конституції та законам України;

б) право домінує над владою, що унеможливлює свавілля чиновників стосовно окремої особи;

в) у державі діють органи, що здійснюють контроль і нагляд за забезпеченням законності у державному управлінні;

- **гласність,** реальне здійснення демократичних перетворень, удосконалення управлінських процесів відповідно до вимог документів про адміністративну реформу, забезпечення у державі справжньої законності та реального правового порядку можливі лише в умовах широкої гласності та врахування громадської думки. Цей принцип містить три взаємопов'язані та взаємозумовлені компоненти:

по-перше, широка гласність;

по-друге, громадська думка щодо функціонування суб'єктів державного управління;

по-третє, широке її урахування під час вироблення управлінських рішень.

Гласність дає змогу громадянам бачити механізм формування і реалізації державно-управлінського впливу та перебіг усіх управлінських процесів.

Громадська думка відображає уявлення (оцінки, судження) найактивнішої частини населення щодо ефективності, корисності, правильності управлінських рішень. Вона є масивом інформації для суб'єктів державного управління.

Урахування громадської думки – це канал зворотного зв'язку в системі державного управління, використання інформаційного масиву для вироблення і прийняття найбільш обґрунтованих та ефективних управлінських рішень.

Як зазначає Стеценко С.Г., проявами принципу гласності є:

а) відкритість і прозорість державних органів (посадових і службових осіб) у здійсненні їхніх повноважень;

б) суттєва роль засобів масової інформації в оприлюдненні державних управлінських рішень;

в) кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена (ст.50 Конституції України). Крім того, доступ громадян до інформації регулюється нормами законів «Про інформацію» [8], «Про доступ до публічної інформації» [9], «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» тощо.

Держава забезпечує додержання цього принципу двома способами:

по-перше, вона вимагає від державних органів гласності й відкритої для широкої громадськості діяльності. Так, у Законі України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» є норма, яка зобов'язує ці органи

забезпечувати журналістам вільний доступ до інформації щодо своєї діяльності, а також надавати її засобам масової інформації у повному обсязі (ст. 2).

По-друге, держава стимулює право населення на висловлювання суджень щодо діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування, а також підприємств, установ, організацій. Так, закріплене у Конституції право громадян України брати участь в управлінні державними справами (ст. 38) передбачає їх поінформованість щодо стану справ у цій сфері та спонукає до активних дій, спрямованих на його поліпшення. Ця норма конкретизована в Законі України «Про звернення громадян» та інших актах.

Необхідно зазначити, що життєдіяльність будь-якої соціальної системи дестабілізують різні виклики, небезпеки, загрози, руйнуючи її зі середини або ззовні. Для самозбереження соціальна система виконує таку основну свою функцію, як функцію безпеки, тобто здійснює безпекову діяльність.

Враховуючи зазначене вище, пропонується концептуально нове визначення терміну «державна охорона»: «Державна охорона – це діяльність, здійснювана спеціально уповноваженим державним органом, з метою забезпечення безпеки визначених законом органів державної влади та їх посадових осіб, на підставі застосування системи охоронних, оперативно-розшукових, організаційних, правових, режимних, технічних, інформаційних та інших заходів».

Висновки

Отже, державна охорона є правоохоронною діяльністю, як і УДО України є правоохоронним органом спеціального призначення – це орган державної влади, спеціально уповноважений постійно, на професійній основі та відповідно до чинного законодавства здійснювати державну охорону органів державної влади та посадових осіб шляхом попередження, виявлення та припинення правопорушень з метою забезпечення безпеки і нормального функціонування охоронюваних органів державної влади та посадових осіб, охорони і захисту прав та інтересів громадян, інтересів суспільства і держави.

З огляду на зазначене вище, можна констатувати, що в системі державного управління державна охорона, яка здійснюється Управлінням державної охорони України, є безпековою і одночасно правоохоронною діяльністю, а саме Управління має три правових статус: як орган державної безпеки, як правоохоронний орган і як військове формування.

Список використаних джерел

1. Колпаков В. К., Кузьменко О. В. Адміністративне право України: Підручник. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 544 с.

2. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 року // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – Ст. 170.

3. Стеценко С. Г. Адміністративне право України : Навчальний посібник. – К.: Атіка, 2008. – 624 с.

4. Адміністративне право України [Підручник для юрид. вузів і фак. / Ю. П. Битяк, В. В. Богуцький, В. М. Гаращук та ін.]; За ред. Ю. П. Битяка. – Харків: Право, 2001. – 528 с.

5. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

6. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35-36, № 37. – Ст. 446.

7. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 року // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.

8. Про доступ до публічної інформації : 13 січня 2011 року // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 32. – Ст. 314.

9. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах: Закон України від 5 липня 1994 року // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 31. – Ст. 286.